

Tautosakos darbai 69, 2025, p. 72–86
ISSN 1392-2831 | eISSN 2783-6827
DOI: <https://doi.org/10.51554/TD.25.69.04>

Šiuolaikiniai vaikų ir jaunimo situaciniai posakiai

LAIMA ANGLICKIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

<https://ror.org/04y7eh037>

laimute.anglickiene@vdu.lt

<https://orcid.org/0000-0001-6255-8235>

SANTRAUKA. Svarbi paskata situaciniams posakiams atsirasti ir gyvuoti yra amžinas žmogaus noras šmaikštauti, nustebinti, pasakyti įtaigiau, o supykus – ir švelniau ar grubiau atsikirsti. Šiame straipsnyje pristatomi ir analizuojami XXI a. pradžioje tarp lietuvių vaikų ir jaunimo gyvuojantys situaciniai posakiai. Nusakius jų pagrindinius bruožus, būdingus analizuojamai amžiaus grupei, parodoma, kaip jie atsiskleidžia keliuose šiuo metu populiariose situacinių posakių teminėse grupėse.

Jaunimas vartoja ir kelioms kartoms žinomus tradicinius posakius, bet dažnai sukuria naujų. Naujiems posakiams atsirasti postūmį duoda įvairūs aktualūs kasdieniai reiškiniai, objektai, taip pat puikiai išnaudojamos gimtosios kalbos galimybės – sąskambiai, žodžių formų sutapimai ir reikšmių įvairovė. Situaciniams posakiams, kaip ir visam dabartiniam vaikų ir jaunimo folklorui, būdingas komiškas, absurdiškas ir obsceniškas. Vartojant situacinius posakius išryškėja jų žaidybinė funkcija. Tačiau šmaikščiais pasakymais ne tik pagyvinama kalba: kai kurie situaciniai posakiai (pavyzdžiui, tariami sveikinantis, dėkojant ar kivirčijantis) iš dalies atlieka ir didaktinę funkciją – jais vaikai mokomi etiketo ir teisingo elgesio taisyklių.

RAKTAŽODŽIAI: situaciniai posakiai, kalbiniai žaidimai, vaikų ir jaunimo folkloras.

Modern Situational Sayings by Children and Young People

ABSTRACT. An important incentive for the emergence and existence of situational sayings is the eternal human desire to make fun, to surprise, to express themselves more suggestively, and when angry, to respond more or less rudely. This article presents and analyzes situational sayings existing among Lithuanian children and young people at the beginning of the 21st century. Having outlined their main features characteristic of the analyzed age group, the author demonstrates how these features are reflected in several currently popular thematic groups of the situational sayings.

Received: 16/01/2025. **Accepted:** 24/03/2025

Copyright © Laima Anglickienė, 2025. Published by the Institute of Lithuanian Literature and Folklore Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Young people employ traditional sayings known to several generations, but often create new ones as well. The impetus for the emergence of new sayings is given by various relevant everyday phenomena and objects, as well as excellent use of the opportunities provided by the native language – consonances, puns, and diversity of word meanings. Situational sayings, like the entire modern children's and youth folklore, are characterized by comicality, absurdity and obscenity. The use of the situational sayings highlights their playful function. However, witty sayings not only enliven speech – some situational expressions (for example, those used when greeting, thanking, or arguing) also partially perform a didactic function, introducing the rules of etiquette and correct behavior to the children.

KEYWORDS: situational sayings, language games, children's and youth folklore.

ĮVADAS

Situaciniai posakiai visais laikais pagyvindavo žmonių bendravimą. Ir šiandien, keičiantis mūsų gyvenimo būdai ir pasaulėžiūrai, randantis naujoms technologijoms bei komunikacijos galimybėms, jie toliau aktyviai kuriami ir vartojami reaguojant į įvairias gyvenimiškas situacijas.

Trumpųjų folkloro žanrų tyrėjų jau senokai pastebėta, kad gausiame lietuvių paremių masyve nereta posakių, neturinčių tokios apibendrinamosios reikšmės, aiškesnės idėjos ar vertinimo, kokius turi patarlės ir priežodžiai: jais tiesiog replikuojama, reaguojama į konkrečias komunikacines situacijas. Siekiant šiuos įvairios formos humoristinio turinio posakius, gyvuojančius daugiausia kaip juokavimo priemonę, išskirti iš kitų paremių, juos bandyta įvardinti juokavimais (Grigas 1968: 53). Tačiau humoras būdingas daugumai trumpųjų posakių, todėl, pabrėžiant vartosenos situatyvumą, tas tautosakos sluoksnius pavadintas situaciniais posakiais. Šią paremių rūšį taikliai apibrėžė Rasa Kašėtienė: „[T]ai lietuvių tradiciniai posakiai, kurie vartojami esant tam tikrai komunikacinei situacijai ir atsiliepimui į ją“ (2009: 100).

Lietuvoje situacinių posakių tyrimų nėra daug. Daugiausia juos tyrė Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto paremiologai (Kudirkienė 2009, 2016; Kašėtienė 2009, 2016). 2009 m. publikuotame Lilijos Kudirkienės straipsnyje aptariamos situacinių posakių kaip tam tikro žanro ribos, vieta tarp kitų paremių, parodoma jų tarpusavio sąveika su kitų žanrų tautosakos kūriniais. Paremiologė yra pateikusi išsamią užsienio šalių mokslininkų darbų, kuriuose siekiama nustatyti situacinių posakių žanrinę priklausomybę, apžvalgą (Kudirkienė 2009). Pirmąkart didesnis situacinių posakių pluoštas publikuotas tik 1968 m.: leidinio *Lietuvių tautosaka* V tome šie juokaujami kūriniai buvo sugrupuoti pagal gyvavimo sritį (LTt 5: 813–868). Po beveik penkiasdešimties metų pasirodė solidi, visą tradicinių situacinių posakių įvairovę reprezentuojanti R. Kašėtienės ir L. Kudirkienės sudaryta rinktinė *Vilką minim, vilkas čia* (VMVČ).

Situacinius posakius rinkti sudėtinga, nes komunikacinių situacijų, kuriose reaguojama ar į kurias atsiliepiama šiais posakiais, esama daug. Dėl didelės neverbalinių ir verbalinių situacijų įvairovės posakius nėra lengva klasifikuoti. Rinktinėje (VMVČ)

šie tautosakos kūrinėliai grupuojami į skyrius pagal vartojimo sritį ir tematiką. Problemas, kurios kyla tyrėjams siekiant sugrupuoti kūrinėlius, yra aptarusi L. Kudirkienė (2009: 137–138; 2016: 11–12). Rinktinę recenzavusi kalbininkė Birutė Jasiūnaitė taip pat atkreipė dėmesį į klasifikavimo keblumus (2016: 228–231). Prieklausomai nuo vartojimo situacijos, posakius galima priskirti ne tik kelioms klasifikacinėms grupėms, bet ir skirtingiems folkloro žanrams.

Šio straipsnio tikslas – pristatyti ir analizuoti vaikų ir jaunimo XXI a. vartojamus situacinius posakius. To siekiant išryškunami pagrindiniai žanro bruožai, aptariamos kelios šiuolaikinio jaunimo vartojamų situacinių posakių teminės grupės ir parodoma, kiek joms būdingi bendri žanro bruožai. Tyrimas atliktas pasitelkus analitinį aprašomąjį ir lyginamąjį metodus.

Tyrimui buvo naudojama medžiaga, 2022–2024 m. surinkta Vytauto Didžiojo universitete įvairių programų studentų. Siekiant palengvinti šiuolaikinio folkloro rinkimo darbą, studentams pasiūlytame klausimyne buvo išvardyti populiariausi jaunimo folkloro žanrai. Klausimai apie situacinius posakius jame buvo išplėtoti išsamiau, tiek kreipiant dėmesį į konkrečias situacijas (kaip sveikinamasi, dėkojama; kaip atsakoma į tam tikrus klausimus?), tiek užduodant nukreipiamuosius klausimus, pavyzdžiui: kokius posakius ir kokiose situacijose jums sakydavo jūsų tėvai, seneliai, mokytojai? Ir kokius posakius vartodavote jūs patys juokindami ar erzindami draugus?

Pastarieji išsamiau atsakyti provokuojantys klausimai padėjo surinkti įvairesnių situacinių posakių, kadangi klausimyne neįmanoma išvardinti šimtų konkrečių situacijų, kuriose jie vartojami. Kaip ir tikėtasi, studentai užrašė ne vien pačių posakių: atsiliepiant į klausimą apie iš suaugusiųjų girdėtus žodžius dažnai būdavo prisimenamos patarlės ir priežodžiai. Tai neturėtų stebinti, nes, anot paremiologų, pagal daugelį požymių situaciniai posakiai artimi patarlėms ir priežodžiams (Kudirkienė 2016: 20–22). Šiame tyrime analizei pasitelkta apytikriai šimtas studentų sudarytų moderniosios tautosakos rinkinių ir juose surinkti daugiau kaip du tūkstančiai situacinių posakių. Keliolika studentų surinko daugiau nei po trisdešimt posakių, kiti užrašė po kelis ar keliolika. Tyrimui tinkamų situacinių posakių atranką atliko šio straipsnio autorė.

Šiuolaikinį folklorą rinkę studentai pateikė ir savo refleksijas. Daugelis nustebė supratę, kiek daug folkloro kūrinų, įskaitant situacinius posakius, jie patys kasdien vartoja. Norisi pacituoti vieno vaikinio ataskaitą – jis atskleidė, kaip jam sekėsi rinkti situacinius posakius, kada ir iš kur juos sužinojo:

Labai džiaugiuosi šiuo darbu, nes jis buvo puikus gero vakaro su draugais pradininkas. Išties teko šiek tiek paplušėti, kol užsikūrė folkloro varikliukas, tačiau įsibėgėjęs draugai pradėjo taip greitai sakyti vieną po kito kūrinus, jog vieną ar kitą, ko gero, tikrai praleidau. Nemažą dalį jų ir pats žinojau, tačiau buvo ir daug negirdėtų. [...] Vėliau kalbėdamiesi aptarėme, iš kur visi šie kūriniai pasiekė mūsų ausis. Kaip nebūtų keista,

mokyklos laikais. Tokius posakius dažnai išsigalvodavom būtent mokykloje, kartu su klasiokais. Žinoma, nemaža dalis atkeliavo ir iš tėvų, kurie savo vaikams nebijojo pasakyti vieną kitą posakį ar juokelį, kurį vaikai galvoje išsaugojo iki šių dienų (VDU ER 2746/7/, Andrius, 19 metų).

Surinkta medžiaga parodė, kad žanras gyvas ir populiarus: kai kurie senieji posakiai vartojami ir toliau, kartu sėkmingai įsitvirtina naujai sukurtieji, atspindintys dabartinę gyvenimą ir komunikacijos būdus.

ŠIUOLAIKINIŲ SITUACINIŲ POSAKIŲ BRUOŽAI

Surinktas nemažas posakių pluoštas leidžia užčiuopti tiek šiuolaikinio folkloro bendrąsias, tiek situacinių posakių žanro kūrinį vartojimo ir kūrimo tendencijas.

Dalis šiandien jaunimo vartojamų situacinių posakių yra tradiciniai, atsiradę seniau; jų variantų nemažai rastume tautosakos rankraščiniuose rinkiniuose ir folkloro publikacijose. Situacinių posakių vartosenoje neabejotinai galioja tie patys dėsniumai, į kuriuos atkreipė dėmesį kitų trumpųjų žanrų tyrinėtojai. Anot patermiologės Dalios Zaikauskienės,

turimi duomenys leidžia teigti, kad patarles „moka“ vartoti ir tikrieji senosios tradicijos tęsėjai – senyvi žmonės, ir į miestą išėję jau nežinia kelinta „karta nuo žagrės“, ir šiuolaikinis jaunimas, su senąja tradicija nebeturintis jokio tiesioginio apčiuopiama ryšio (2012: 440).

Patarlių bei priežodžių gyvavimas, vartojimas, taikymas šiuolaikinėje komunikacijoje yra akivaizdi senosios sakinės tradicijos tąsa (ten pat: 443); tą pačią išvadą galime padaryti ir kalbėdami apie situacinius posakius: jų vartojimo ir kūrimo tradicija tikrai nėra nutrūkusi. Savo sudarytų folkloro rinkinių ataskaitose studentai tvirtino kai kuriuos dabar vartojamus posakius perėmę iš tėvų, dėdžių, tetų, senelių.

Tačiau dalis posakių ir jų variantų yra nauji, sukurti pastaraisiais dešimtmečiais. Šiandien juose, vartojamuose vaikų ir jaunimo, minimi mūsų kasdienybės reiškiniai, buityje įprasti daiktai ir objektai, atsiradę ar įsitvirtinę XX a. pabaigoje – XXI a. pradžioje. Pavyzdžiui, sveikinamasi: „Labas, aš kebabas“ (VDU ER 2746/43/31/)¹; kam kas nors neuždarius durų klausiama: „Ar Maximoj gimęs?“ (2746/38/31/). Kai draugas prižada ką nors padaryti ar tvirtina, jog padarė, bet tu

.....
1 Toliau cituojant situacinius posakius iš Vytauto Didžiojo universiteto Kultūrų studijų katedros etnologijos rankraštyne (VDU ER), nurodoma tik rinkinio, konkretaus studento rinkinio ir kūrinio vieneto numeriai.

manai, kad meluoja, reaguoji posakiu: „Bazaras² – ne kancaras, ant žemės nesimėto“ (2746/12/9/). Į pastabą, kad kam nors sekasi, sureaguojama: „Būna – sekas, būna – kasiakas“ (2746/2/2/). Pamačius, kad mergina apsirengusi „Pumos“ prekinio ženkle drabužiais ar batais, išrėžiama: „Kas nešioja ‘Puma’, tam papai pūna“ (2746/62/12/). Geriant tam tikrus populiarius gėrimus, pasijuokiamas: „Gersi pepšį – būsi seksi, / Gersi kolą – būsi stora, / Gersi fantą – būsi faina“ (2746/62/11/). Kad vaikų folklore netrūksta šiuolaikinės kasdienybės ir gyvenamo laiko ženklų, yra pastebėjusios ir kitų folkloro žanrų – erzinimų ar prasivardžiavimų (Skabeikytė-Kazlauskienė 2013: 47), vaikų gąsdinimų (Džekčioriuūtė-Medeišienė 2022: 90–99) ir šiurpių (Anglickienė 2013: 155) – tyrėjos. Šitoks erzinimas, gąsdinimas, šiurpė, situacinis posakis ar kitas folklorinis kūrinys savo turiniu daug suprantamesnis ir aktualesnis vaikui ar jaunuoliui.

Lietuviškos paremijos skiriasi kilmės požiūriu: lyginant su patarlėmis, išsiskiriančiomis tarptautiškumu, priešodžiai „tautiškesni“ (Grigas 1976: 205). Už priešodžius dar „tautiškesni“ yra situaciniai posakiai; tai iš dalies lemia daryba – daugelį jų grindžia skirtingos semantikos žodžių sąskambiai, kalambūrai, t. y. specifiniai kalbos duomenys (Kudirkienė 2009: 144). Todėl tarp šių posakių rasime daug vietinės, lietuviškos, kilmės kūrinių. Yra trumpų situacinių posakių, kai prie žodžio prilipdomas panašiai skambantis kitas žodis ar keli. Pavyzdžiui, atsiliepiant į pasisveikinimą pajuokaujama: „Labas grabas“ (2746/46/29/), kam nors ištarus „Va gi“, atsakoma: „Va gi, nagi, vagina“ (2754/15/69/). Daugelis panašių žodžių junginių laikui bėgant gali būti išplėtojami į rišlią frazę ar net kelių sakinių kūrinių.

Aptariamiems kūriniams būdingas variantiškumas: populiariausi posakiai turi po keletą ar keliolika variantų. Kartais jie vartojami tik tam tikruose mūsų krašto arealuose, jų fonetinė raiška, leksika, morfologija glaudžiai susijusi su vietos tarmės bruožais (Jasiūnaitė 2016: 228). Tarminės lytys išlaikomos ir šiandieniniuose jaunimo posakiuose, kai yra svarbios sąskambiams ir ritmui: „– Laba diena. – Šik ant šiena“ (2746/29/19/, Raseiniai); „– Ką tę [suvalkietišškai *ten* – *L. A.*] matai? – Katės tai nematau“ (2759/42/18/, Marijampolė). Šiais posakiais, kuriuos vartoja ir tarmiškai nekalbantys žmonės, kartais siekiama prajuokinti aplinkinius ar pašaržuoti, pašiepti tarmiškai kalbančiuosius.

Situaciniai posakiai, būdami komiški, puikiai dera su vaikų ir jaunimo vartojamais įvairiais humoristinio pobūdžio kūriniams, priskirtiniais kitiems folkloro žanrams – erzinimams, skaičiuotėms, talalinėms, anekdotams ir kitiems (Anglickienė et al. 2013). Šių posakių masyve rasime daug obsceniškų tekstų – nemažai jų būta tradicinėje kultūroje, netrūksta ir dabar. Daugiau kaip prieš dvidešimtį metų obsceniškas dainas pradėjusi tyrinėti Edmunda Vengrytė-Janavičienė atkreipė dėmesį, kad nepadorių

2 Straipsnyje cituojamuose situaciniuose posakiuose vartojamo žargono reikšmės žr. Lietuvių žargono bazėje (<https://www.flf.vu.lt/mokslas/elektroniniai-istekliai#duomeniu-bazes>).

dainų atlikėjų sąrašas gana margas: vaikai, berniukai, piemenys, paaugliai, pusberniai, kaimo bernai, suaugę kavalieriai, vyrai, vedusieji, seni žmonės, muzikantai, šokėjai, mergaitės, merginos, moterys (2003: 137). Tarpukariu tautosakos užrašytojai ir pateikėjai nepadorias šnekas dažniausiai linkdavo priskirti kaimo jaunuoliams (Vingrys 2023: 187). Tačiau jau tada pastebėta, kad tam tikrose situacijose nešvankiai pajuokauti mėgsta skirtingo amžiaus, lyties, šeiminio ar socialinio statuso grupių žmonės. Pastaraisiais dešimtmečiais, išlaisvėjus tiek gyvam, tiek virtualiam bendravimui, jaunimas tikrai nevengia nešvankiai pajuokauti ir šitaip vienas kitą prajuokinti.

Šiuolaikiniuose situaciniuose posakiuose gausu žargonizmų bei svetimybų, dažniausiai perimtų iš rusų ir anglų kalbų. Ne iš karto susigaudžiusiam situacijoje replikuojama: „Dašuto kaip žirafai“ (2746/16/9/); kivirčijantis režiamas: „Valdyk paniatkes“ (2759/52/36/), pagrasinama: „Dar žodis, ir gausi į bardačioką“ (2759/60/23/); pykstančiam ir norinčiam pasirodyti viršesniui už kitus sakoma: „Neberaganėk! Tipo – vierchas?“ (2759/62/63/); atsiprašoma: „Sorry, soriuks, dovanok“ (2759/62/27/), „Sorelytė, kruopelytė“ (2759/62/30/); jau už ką nors atsiprašiusiam atsakoma: „Sorry not sorry, tavo papai stori“ (2759/68/32/).

Nešvanki, vulgarizmų ir žargonizmų pilna kalba ir folkloras apskritai būdingi paauglių bei jaunimo bendravimui. Jaunimas mėgaujasi necenzūrine leksika ir ją vartodamas laužo suaugusiųjų nustatytas padoraus bendravimo taisykles. Tokios leksikos vartojimas svarbus įtvirtinant statusą bendraamžių grupėje: nešvanki kalba ir gausūs keiksmažodžiai leidžia pasirodyti šaunesniui ir svarbesniui, ypač tarp vaikinių. Pastebėtina, kad daugelyje šiuolaikinių vaikų ir jaunimo folkloro žanrų akivaizdus dėmesys skiriamas kūno apačiai, juokinama analiniais ir seksualiniais vaizdiniais (Anglickienė et al. 2013: 327).

Visgi kai kada paremijas, išsiskiriančias šiurkščia ir vulgaria leksika, suaugusieji vartodavo kalbėdami su vaikais, kad šiuos atbaidytų. Nemažai tokių pavyzdžių yra pateikusi R. Kašėtienė, tyrinėjusi liaudies pedagogikos atspindžius patarlėse, priežodžiuose ir situaciniuose posakiuose ir priėjusi prie išvados, kad „vartodami šiurkščią, vulgarią leksiką suaugusieji, matyt, tikėdavosi greičiau atsikratyti mažųjų įkyruolių, nes per ūkio darbų gausą ne visada turėdavo laiko su jais bendrauti“ (2016: 165). Tai patvirtina medžiagą rinkę studentai: ne vieną posakį su vulgaria leksika jie teigia girdėję vaikystėje iš pačių artimiausių žmonių, juos įsiminę ir toliau sėkmingai vartoję.

Nors studentai buvo skatinami užrašyti ir obsceniškus posakius, jie abejojo, ar tikrai dera fiksuoti tokius nešvankius, ar nepivalu naudoti grafinės eufemijos (užrašant vulgarų žodį praleisti kelias vidurines raides, vietoje jų dėti daugtaškį), ar pateikta medžiaga nesuformuos dėstytojos neigiamos nuomonės apie juos. Dvejonės suprantamos: ir pačiai straipsnio autorei, skaitant paskaitas apie šiuolaikinį folklorą, jo tendencijas ir bruožus, vis įsijungdavo vidinis cenzorius. Į panašų

dalyką yra atkreipę dėmesį ir kiti folkloristai: obsceniškumas mokslinėje sferoje buvo tapęs tikru „sociokultūriniu tabu“, „vertusiu ir patį tyrėją laikytis savicenzūros“ (Stundžienė 2020: 179; Vingrys 2023: 175). Peržiūrint studentų surinktą medžiagą, skaitant darbo ataskaitas paaiškėjo, kad užrašyti daugiau obsceniškų, šiurkščios leksikos posakių padėjo darbas grupelėmis – vienas prisimintas posakis iš atminties ištraukdavo kitą, todėl kai kuriuose rinkiniuose jų pasitaikė bent po kelis. Taip pat pastebėta, kad vulgarių situacinių posakių daugiau užrašyta iš respondentų vaikinių, vaikinai daugiau užrašė ir obsceniško folkloro.

ŽANRINIŲ BRUOŽŲ ATSPINDŽIAI KELIOSE SITUACINIŲ POSAKIŲ GRUPĖSE

Tirti pasirinkta kelias šiuo metu vaikų ir jaunimo vartojamų situacinių posakių grupes, kurias įvardijant remtasi dviejose išsamiausiose lietuvių situacinių posakių publikacijose (LTt 5; VMVČ) pateiktu sisteminimo būdu: 1) pasisveikinimai, atsisveikinimai ir padėkojimai; 2) reakcijos į klausimus ir įprastas frazes; 3) reakcijos konfliktinėse situacijose; 4) išprovokuoti dialogai. Šios grupės išskirtos atsižvelgiant į vartojimo sritį ar situaciją bei tematiką, o jas pasirenkant tiriamąja medžiaga buvo svarbūs du kriterijai. Pirma, išvardintų grupių posakių surinkta daugiausia: jie sudaro apie tris ketvirtadalius visos studentų užrašytos medžiagos. Antra, analizuojant stengtasi pasirinkti ir kuo skirtingesnio pobūdžio situacijų posakius. Pirmosios grupės pasakymai (1) susiję su etiketu, mandagumo taisyklėmis, todėl yra švelnesni, jais, kaip ir reakcijomis į įprastus klausimus ir frazes (2) ar išprovokuotais dialogais (4), dažniau siekiama pašmaikštauti ir pajuokinti. Visai kitokia žmonių reakcija būna konfliktinių situacijų atveju (3), tada ir posakiai daug šiurkštesni ir vulgaresni, jų tikslas – at(si)kirsti, pagąsdinti, įžeisti ar net pažeminti. Atrankos prireikė, nes studentų surinktų posakių įvairovė pagal vartojimo sritį ar situaciją bei tematiką buvo per didelė, kad sutilptų į vieną publikaciją.

Pasisveikinimai, atsisveikinimai, padėkojimai. Šie situaciniai su etiketu susiję posakiai dažnai sakomi ne tik vaikų ir jaunimo vieni kitiems, bet ir suaugusiųjų (tėvų, senelių ar kitų artimųjų) vaikams. Šmaikščios frazės pagyvina kalbą, o kartais atlieka ir didaktinę funkciją – juokaujant vaikai mokomi mandagumo taisyklių. Visgi vaikų ir paauglių komunikacijoje šie posakiai dažniau atlieka žaidybines funkcijas: vaikai šmaikščiai atsikirtinėja, juokina, o ne moko vienas kitą.

Vienas populiariausių pasisveikinimų lietuvių kalboje yra *labas*, todėl nenuostabu, kad su juo užrašyta nemaža šmaikščių posakių. Paprastai jie sukuriama prie *labas* pridedant panašiai skambantį žodį: „Labas, aš kebabas“ (2746/43/31/), „Labas, aš krabas“ (2746/43/30/), „Labas, aš vadas“ (2746/71/36/), „Labas, baobabas“ (2746/46/29/) ir taip toliau. Surinkta medžiaga rodo, kad tarp vaikų ir jaunimo

dabar populiariausi du pirmieji variantai, tačiau šalia jų gyvuoja ir ilgesnės versijos, atsirandančios jungiant trumpuosius variantus: „Labas, aš krabas, o tu tikras kebabas“ (2746/92/16/), numanomam šmaikščiam pa(si)sveikinimui taip užbėgama už akių: „Labas labas, tikrai ne kebabas“ (2746/68/4/, 2746/85/16/).

Jaunimas kūrybiškai variuoja ir tradicinėmis pasilabinimų formulėmis *labas rytas*, *laba diena*. Jau kelintoje kartoje populiarus posakis „Labas rytas suraitytas“ (2746/92/15/, 2746/85/18/) papildomas su juo rimuojamomis frazėmis: „... vištos koja parašytas“ (2746/68/3/), „... kiškio koja parašytas“ (2746/46/28/). Prie šio posakio populiarumo neabejotinai prisidėjo 1995 m. pradėta rodyti televizijos laida vaikams „Labas rytas suraitytas“³, kurios įžanginėje dainelėje taip pat skambėjo pasilabinimu virtę žodžiai. Minėtina ir kita dainelė, dažna vaikų darželių rytiniuose pasisveikinimuose, – „Labas rytas“⁴: ją dainuojant prie *labo ryto* palinkėjimo pridedami įvairūs su žodžiu *rytas* besirimuojantys epitetai (išmaišytas, nulipdytas, prarytas, išbučiuotas ir t. t.). Pastarieji pavyzdžiai rodo, kad vaikams skirtos edukacinės veiklos, pažintinės–pramoginės laidos prisideda prie šiuolaikinio folkloro sklaidos.

Rytinį pasilabinimą gali užbaigti ir gastronominiai motyvai: „Labas rytas suraitytas ir migdolais apkaišytas“ (2746/2/23/), „Labas rytas suraitytas ir cukriuku pabarstytas“ (2746/74/3/). Tokie variantai sietini su pastarąjį dešimtmetį išpopuliarėjusiais ir bene šimtus žodinių–vaizdinių variantų (paveikslėlių, nuotraukų pavidalu) turinčiais pasisveikinimais, naudojamais aktyvių socialinių tinklų vartotojų. Kita vertus, ne visi pasisveikinimai būna malonūs. Paaugliai ir jaunimas į pasilabinimą gali atsakyti ir grubiau, ypač užkalbinti rytais po siautulingų vakarėlių: „– Labas rytas! – Koks dar rytas, koks dar rytas, jei pachmielas nedarytas“ (2746/83/10/). Šis net kelių kartų žinomas posakis išlieka populiarus ir tarp šiuolaikinio jaunimo.

Populiariu *labos dienos* palinkėjimu laikytinas pasisveikinimas „Laba diena su vištiena“ (2746/53/23/)⁵, į jį šmaikštaujant atsakoma: „Laba diena su gaidiena / šaltiena“ (2746/93/1/, 2759/18/12/), „Laba diena kebabiena“ (2759/42/7/). Palabinimą linkstama ištęsti tiek plėtojant maisto temą („Laba diena su vištiena ir supuvusia kiauliena“ 2746/3/4/), tiek priduriant panašaus sąskambio, tačiau loginiu ryšiu nesusijusius žodžius, kurie, netikėtai sugretinti, priverčia pokalbio dalyvius suklusti, kelia šypseną: „Laba diena su vištiena, o rytoj gimimo diena“ (2746/85/17/), „Laba diena, duoki pieno“ (2746/92/17/), „Laba diena, bulvė, pienas“ (2746/53/22/). Galima įžvelgti tokių posakių ir jais kuriamų vaizdų su maisto produktais sąsają su kitais vaikų tautosakos žanrais: skaičiavimais („Vienas – pienas, / Dujei – tujei, /

3 LRT transliuotos laidos kūrėjai – Audrius Rakauskas (Gustavas), Donalda Meiželytė (Donalda), Raimondas Paškevičius (Profesorius Knyslys).

4 Dainos autorė Sonata Latvėnaitė-Kričienienė (<https://www.youtube.com/watch?v=59vzytu2oSs>).

5 Šį posakį kaip reklaminių, ypač socialiniuose tinkluose, dažnai naudoja vištų augintojai, prekybininkai, maisto gamintojai. Jis pritaikomas ir kitos rūšies mėsos – kalakutienos, triušienos – reklamai.

Trys – nurys...“ LTt 5 nr. 8622, „Vienas vienas – karvės pienas, / Du du – Tele2, / Trys trys – TV3, / Haris Poteris – gaidys“ 2746/66/17/) ir ypač erziningais („Linas – blynas cepelinas“ 96/137/, „Laimis – dešrainis“ 544/67/, „Jurga – spurga, / Pieniška sriuba, / Akys kaip kukuliai, / Nosis kaip dešra“ 184/48/, 213/11/). Šių objektų – maisto produktų – populiarumą vaikų folklore pastebėjo ir G. Skabeikytė-Kazlauskienė, tyrusi vaikų prasivardžiavimus (2013: 53–54). Situacinių posakių populiarumas ir visuotinis žinomumas jau kelioms jaunimo kartoms leidžia plėtoti įvairius variantus. Tokio atvejo pavyzdžiu būtų į pasisveikinimą „Laba diena su vištiena / gaidiena“ ištariamasis atsakymas: „Laba diena, viso gero, iš vištienos / gaidienos nieko gero“ (2759/13/14/, 2759/61/32/).

Lietuvių kalboje paplitusi ne viena atsisveikinimo formulė – *sudie(v)*, *viso gero* – kurios buvo populiarsnės tradicinėje visuomenėje ir dabar dažniau vartojamos vyresniųjų ar vaikams atsisveikinant su vyresniais ir nepažįstamais žmonėmis. Artimais darbiniais, šeimyniniais ryšiais, bičiuliškais santykiais susiję asmenys, jaunimas atsisveikina ne taip formaliai, familiariau: *iki*, *atia*, *nu* (Bylaitė-Lapinskienė 2004: 147). Kai kurie atsisveikinimai perimti iš kitų kalbų: *čiau* (it. *ciao*), *paka* (rus. *пока*), *davai* (rus. *давай*), *bai* (angl. *bye*), šnekamojoje kalboje jie populiarūs jau keletą dešimtmečių. Nuo sovietmečio iki šių dienų atsisveikinama: „Čiau, braške, susitiksime kompote“ (2746/92/13/, 2746/85/19/; plg. PP 1 nr. 1624). Nauji posakio variantai sukuriama kurį nors žodį pakeitus artimos semantikos žodžiu („Čiau, vyšnia, susitiksime kompote“ /2759/55/4/ ir „Iki, braške, susimatysime uogienėje“ 2759/4/23/) arba pasitelkiant vien skambesiu artimą žodį („Čiau, braške, gaudyk šaškę“ 2759/22/1/). Šmaikštus atsisveikinimas gyvuoja ir kitais variantais, sukuriama suduriant skirtingus atsilabinimus („Čiau paka, braške“ 2746/34/2/). Žaismės siekiama į atsisveikinimą atsiliepiant panašaus skambesio, bet kitos prasmės žodžiais („– Viso gero. – Kas turi, tas geria“ 2746/37/1/), panaudojant idiomias („Ko gero, viso gero“ 2759/42/3/).

Tarp *labos nakties* palinkėjimų pats populiariausias – „Saldžių sapnų, ramių blusų“ (LTt 5 nr. 9053), kaip ir jo ilgesnė versija: „Saldžių sapnų, ramių blusų, kad nekąstų kūno jūsų“ (274614/24/). Jie vartojami jau ne vieną dešimtmetį. Norint prajuokinti besiruošiantįjį miegoti, sakomi prieštaringi palinkėjimai, sąmoningai keičiant reikšmę: „Saldžių sapnų, ramių blusų, kad sukąstų kūną jūsų“ (2746/92/18/), „Saldžių sapnų, ramių blusų, kad nekąstų niekam ūsų“ (2759/62/15/), „Labos nakties, saldžių blusų ir ramių sapnų“ (2746/53/30/); palinkėjimas gali būti tęsiamas: „Jei miegosi neramiai, tai įkąs ji tau tikrai“ (2746/49/1/). Žaidžiant žodžiais ir reikšmėmis sukuriama nauji meniniai vaizdai: „Saldžių sapnų ir rūgščių obuolių“ (2759/18/14/), „Saldžių sapnų, bet ne per saldžių“ (2759/14/3/), „Saldžių papų“ (2759/40/6/).

Dėkodami lietuviai sako žodį *ačiū*. Reaguojant į išgirstą padėką dažnai pavartojamas daugeliui žinomas situacinis posakis „Ačiū pačiū, lišk į pečių, / Rasi ten skanių gyvačių“, kartais įvairiai išplėtojamas: „... Kai pavalgysi gyvačių, / Pasakysi

tada ačiū“ (2746/92/19/), „... Jei nemėgsti tų gyvačių, / Pasakyk mamytei ačiū“ (2746/71/27/), „Kas gyvatę pabučiuos, / Tas į Vilnių nuvažiuos“ (2746/49/19/). *Pečiaus* vaizdinys minimas ir kitame variante, žinotame iš seniau: „– Ačiū! – Pabučiuok pečių!“ (2746/29/21/, užr. 2023 m.), „Pabučiuok į pečių“ (LTt 5 nr. 8996, užr. 1931 m.). Šis pavyzdys rodo, kad šiuolaikinių situacinių posakių meninis vaizdas kuriamas ir atsispiriant nuo tradicinių tekstų.

Reakcijos į ištartą įprastą padėką gali būti ir netikėtos. Tokioms priskirtini jaunimo kalboje pasitaikantys nešvankaus turinio padėkojimai, aiškia seksualinę poetiką turintys žodžiai („– Ačiū. – Bučiuok stačių / Apžiok stačių“ 2746/85/20/, 2746/3/10/, 2759/40/10/). Obscenišku posakiu nevengiama sureaguoti net ir į viešuose renginiuose (seminare, pristatyme ar pan.) dažno kalbėtojo ištariamą frazę „Ačiū už dėmesį“, į ją klausantieji gali patylomis atsiliepti: „Čiulpsi visą mėnesį“ (2746/74/7/), „Šik visą mėnesį“ (VMVČ: 488).

Kartais tam tikrais posakiais parodoma, o gal tik nuduodama, kad vietoj žodinės padėkos iš pašnekovo tikimasi kitokio atlygio – pavyzdžiui, materialaus. Daug panašios tematikos posakių ir patarlių užfiksuota seniau (LTt 5 nr. 8999–9000; PP 1: 18), bet dabartinis jaunimas jų taip pat nemažai vartoja, plg.: „Už ačiū sotas nebūsi“ (2746/90/3/), „Ačiū į kišenę neįsidėsi“ (2759/55/29/), „Ačiū ant sumuštinio / duonos neužtepsi“ (2746/74/9/, 2746/24/6/), „Ačiū už aguonas, bet aš norėčiau duonos“ (2746/36/3/), „Už ačiū nepaeis“ (2759/42/11/). Su dėkojimo situacija susijusias patarles ir posakius išsamiau tyrinėjusi kalbininkė Giedrė Čepaitienė atkreipė dėmesį, kad į netinkamos padėkos žodžius kartais reaguojama šurkščiai, pajuokiant juos ištarusį asmenį. Visų šių posakių moralas vienas: ne visada už paslaugą užtenka tik padėkoti (2014: 123). Aišku, familiariai kalbantis į draugų ar artimų žmonių padėkas taip reaguojama ir juokaujant.

Reakcijos į klausimus ir įprastas frazes. Gausią situacinių posakių grupę sudaro reakcijos į išgirstus klausimus: kas, ką, kur, kaip? Atsakymais į juos dažniausiai tampa panašiai skambantys žodžiai. Pavyzdžiui, į klausimą „Ką?“ gali būti atsakoma trumpai („Kva“ 2746/66/9/, „Makaka“ 2746/38/8/, „LNK“⁶ 2746/66/11/, 2746/86/2/, „Paka“ 2746/86/3/) arba ilgesne fraze („Sėsk į puodą ir paka“ 2746/85/9/). Minėtose situacijose vartojami ir grubesni pasakymai, kai pašnekovas sutrikdomas seksualiniais ir su tuštinimusi susijusiais vulgariais vaizdais: „Ką ką, varna šika – tau škada“ (2746/85/15/, 2746/37/6/), „Šūdą maka“ (2746/66/12/), „Chuinia“ (2759/40/13/).

Randantis naujiems, šiuolaikiniams posakių variantams, raiška nedaug pasikeičia lyginant su tradiciniais, dar praėjusiam šimtmečiui užrašytais situaciniais posakiais. Labai dažnai „apžaidžiamas“ tas pats žodis. Pavyzdžiui, klausimas „Kas?“

.....

6 Nuo 2024 m. ši populiarų situacinių posakių reklamoje pasitelkia LNK naujienų portalas.

atsikartoja žodyje *šakas* (nors su šiuo klausimu tikrai galima puikiai surimuoti kitus žodžius): „– Kas? – Per šakas“ (2746/66/10/, 2746/86/3/), „Varna per šakas“ (2746/83/9/), „Per šakas tiesiai tau į rankas“ (2746/7/1/) ir panašiai. Analogiškai vaizdai pasikartoja ir tradiciniuose, ir šiuolaikiniuose atsakymuose į klausimą „Kur?“: „Šiknoj kamaroj, trečioj lentynoj“ (2746/86/10/, 2746/62/3/; plg. „Kamaroj ant lentynos, kur visos nočynos“ LTt 5 nr. 8836) arba „Kur vištos daro pur pur“ (2746/57/9/, 2746/86/7/; plg. „Kur katins daro pur pur!“ LTt 5 nr. 8835).

Šmaikščių atsakymų sulaukia kiti buitiniai klausimai. Antai norint išsisukti nuo atsakymo į klausimą „Kiek valandų?“ buvo prigalvota tiek juokaujamų, tiek grubių, vulgarių pasakymų: „Nuvažiavo in Alantų“ (2746/62/3/), „Be penkių po šešių“ (2746/54/21/), „Penkios po penkių, pyzdink iš akių“ (2746/51/19/), „Kiek ant šiknos plaukų“ (2746/71/18/), „Kiek tavo šiknoj spuogų“ (2746/51/18/) ir panašiai. Tam tikroje situacijoje išradingi atsakymai sulaukia aplinkinių šypsėnų: „– Kur tu eini? – Kur katinai raini“ (2746/70/22/ = LTt 5 nr. 8840), „– Ką dabar daryt? – Atsisėst ir pavaryt“ (2746/57/5/), „... – Nusimauk kelnes ir palakstyk“ (2746/52/16/).

Šiuo metu jaunimo kalboje pamėgtas klausimas „Ką tu?“, atstojantis pasisveikinimą arba pakeičiantis pasiteiravimą „Kaip laikaisi?“, „Kaip gyvuoji?“. Kartais šis klausimas paskatina numanomus atsakymus: „– Ką tu? – Tą patį, ką ir tu“ (2746/62/5/, 2746/36/5/), „... – Kmr [kimarinu]. Ką tu?“ (2746/6/11/), „... – Šiku“ (2746/93/2/).

Reaguodamas į atskirus klausimus ar frazes, jaunimas puikiai išnaudoja gimtosios kalbos teikiamas galimybes – sąskambius, žodžių formų sutapimus ar reikšmių įvairovę: „– Ką jūs? – Koks Kajus?“ (2746/24/8/), „– Ką siūlai? – Vilnoniai siūlai?“ (2746/16/6/), „Ką uostai? – Kokie uostai?“ (2746/16/7/) ir panašiai. Tai subtilus žaidimas žodžiais, juo parodomas ir gimtosios kalbos pojūtis, ir proto guvumas. Netikėtu, iš pirmo žvilgsnio visai nelogišku klausimu atsakant į draugo užduotą įprastą klausimą, galima sugluminti, ypač jei atsakymą žmogus girdi pirmą kartą.

Reaguojama ir atsiliepiama į nugirstą keiksmą, kuriuo siekiama atsikratyti įkyruolio ar ne vietoje patarinėjančio: „– Eik šikt. – Eik iš paskos ir laižyk“ (2746/66/14/). Kartais šmaikštus atsakymas dar kartą pakomentuojamas ir taip, sureaguojant ir pašiepiant atsakymą, išplėtojamas komiškas dialogas: „– Eik šikt! – Eik iš paskos ir laižyk. – Nepalaižęs nesakyk. – Palaižiau ir pasakiau, Ir tau dar vietos palikau“ (2759/5/43/), „– Pochui. – Pochui tik lochui. – Lochas sako, lochas žino“ (2746/7/3/).

Kasdiniame bendravime ką nors pasakodami, vienas kitam pritardami jaunuoliai dažnokai keikiasi. Kartais vengiant garsiai ištarti keiksmažodį, ypač slavišką, jis pakeičiamas neutraliu žodžiu, nors tikrąjį, taip ir neišstartą, nesunku nuspėti: „Och tu kurrrr... važiuoji“ (2746/57/22/), „Nu naaa... mas“ (2746/57/23/). Tačiau

pasakyti galima ir atvirksčiai, kai teigiamos reikšmės posakis ir pati situacija yra suvulgarinama: „Aš tave my... žančią mačiau“ (2746/37/10/). Tai eufemistiniai situaciniai posakiai, vartojami vietoj visiems gerai žinomų keiksmazodžių ir skirti juokui sukelti.

Reakcijos per konfliktus. Žmonėms bendraujant pasitaiko įvairių nesutarimų, nesusipratimų, kivirčių. Posakių, kuriais tradicinėje kultūroje buvo pašiepiami ar ramunami besipykstantys, besibarantys, vartota daugybė (plg. VMVČ: 377–389). Dabartinis jaunimas į konfliktines situacijas taip pat reaguoja vaizdingai, tačiau dauguma posakių išskirtinai šiurkštūs ir obsceniški. Štai siekiant nuraminti arba nutildyti daug, beprasmiškai ar įžeidžiančiai kalbantį asmenį kertama: „Žiūrėk, ant ko bulką / batoną / duoną trupini“ (2746/32/23/, 2746/60/1/, 2746/14/27/), „Kramtyk, ką sakai!“ (2746/32/26/), „Kramtyk, ką iš burnos išleidi!“ (2746/32/24/), „Kramtyk liežuvį!“ (2746/32/25/), „Bazaras – ne kancaras, ant žemės nesimėto“ (2746/7/15/, 2746/61/8/).

Apsižodžiuojant išsprūsta ir tokių grubių pasakymų, kuriuose pašmaikštavimo intenciją nustelbia siekis pažeminti, įskaudinti pašnekovą, pavyzdžiui: „Pasiraitok dantis / rankoves su manim šnekėdamas!“ (2746/60/2/, 2746/94/24/), „Užčiaupk savo srėbtuvę!“ (2746/61/19/), „Apžiok kūšį, mažiau ūši“ (2746/46/32/, 2746/6/54/), „Apžiok kūšį – mažiau ūši, apžiok du – bus gardu, apžiok devynis – būsi banginis“ (2746/89/25/).

Reaguojant į stačiokišką klausimą, konfliktinę situaciją bandoma sušvelninti, nuleisti juokais: „Ko čia ant manęs važiuoji? Kas aš tau – pagrindinis kelias?“ (2746/61/31/), „– Ko čia raunies? – Aš nesiraunu, o depiliuojuos“ (2746/61/27/), „– Rauniesi? – Ne, skutuosi“ (2759/36/30/). Šie pavyzdžiai atskleidžia, kaip puikiai jaunimas geba išnaudoti to paties žodžio reikšmes – tiesioginę ir žargoninę. Panašiai ir posakis „Nesakyk, ką man daryti, aš nesakysiu, kur tau eiti“ (2746/12/17/) suteikia galimybę išvengti grubaus atsakymo, kuriame būtų pavartotas numanomas rusiškas keiksmazodis. Tokie netikėti posakiai, prigiję jaunimo šnekamojoje kalboje, paprastai sušvelnina tarp bendraamžių išplieskusias konfliktines situacijas, juoku nuleidžia kilusį pyktį ir įtampą.

Be pagrindo besigiriančiam, įžūliam, išpuikusiam asmeniui pasakoma: „Nebūk erelis, apšiks drugelis / gaidelis“ (2746/7/11/, 2746/2/6/), „Nebūk mandras, apšiks gandra, būsi dar mandresnis, apšiks dar didesnis“ (2746/29/28/). Šitaip dėmesio norintis sulaukti jaunuolis sumenkinamas kitų akyse. Jei žmogus įžeidinėja kitus, veliasi į ginčą, tokiam kertama: „Nemyžk prieš vėją, gausi gurkšnį“ (2746/22/33/). Pastarieji posakiai ypač populiarūs, jie buvo fiksuoti net keliolikos studentų rinkiniuose.

Kai kuriais posakiais norima apskritai užkirsti kelią ginčams, todėl, raginant nesikišti ne į savo reikalus, patariama: „Ne tavo kiškis, ne tu ir kiškis“ (2746/75/33/,

2746/61/10/), „Ne tavo ir ne reikalas“ (2746/75/34/). Nenorint įsitraukti į kivirčą, sakoma: „Ne mano cirkas, ne mano ir beždžionės“ (2746/61/9/), „Tavo bėdos, man Kalėdos“ (2759/32/30/).

Tyrimas atskleidė, kad jaunimas gausiai vartoja naujoviškus, besikivirčijantiems apraminti taikomus situacinius pasakymus. Sprendžiant iš studentų surinktos medžiagos, kai kurie šios grupės pasakymai labai populiarūs, o bendru jų skiriamuoju bruožu laikytina nešvankios leksikos gausa. Nors ginčo įkarštyje vartojamais posakiais pirmiausia siekiama atkreipti aplinkinių dėmesį, galbūt įžeisti ar pašiepti (Vingrys 2023: 190), žvelgiant iš šalies galima išskirti ir kitą – didaktinę – jų paskirtį. Bet ją veikiau žiūrės tiesiogiai konflikte nedalyvaujantys, tik iš šalies jį stebintys asmenys ar posakius tiriantys mokslininkai, nes labai įsikarščiausiems ginčo dalyviams jie siejasi su įžeidimu, pažeminimu, panieka. Švelnesnėse situacijose, juokais ginčijantis ar tik kandžiai bendraujant, tokie posakiai gali prajuokinti, paskatinti šmaikščiai reaguoti ir kurti naujus posakius.

Išprovokuotas dialogas. Viena gausnių situacinių pasakymų grupių – kalbiniai žaidimai, kuriems būdinga dialogo forma. Tarp vaikų ir paauglių populiarūs tokie išprovokuoti pokalbiai, kai pranešus neva tikrą žinią laukiama, kad paklaustasis atsilieptų klausimu, o tada jam atsakoma iš anksto paruošta juokinga fraze: „– Tau skambino. – Kas? – Karvė su lenciūgu“ (2746/29/34/), „– Tavęs ieškojo. – Kas? – Gaidys po šiukšlyną“ (2746/29/35/). Paprastai tokiems kalbos žaidimams, kaip ir daugeliui šiuolaikinio folkloro žanrų (pavyzdžiui, erzinimams, eiliavimams, juokavimams), būdingas absurdiškumas ir obsceniškumas. Bene populiariausia išprovokuoto dialogo versija – kalbinis žaidimas, kai prašoma ištarti tam tikrą neutralios prasmės žodį, o išgirdus jį pakartotą režiamas koks nors absurdiškas ir nešvankus teiginys, dažniausiai paminint tėvą arba motiną: „– Sakyk: gulbė. – Gulbė. – Tavo mama bybį čiulpė“ (2746/51/28/), „... – Tulpė. – Tavo tėvas bybį čiulpė“ (2746/89/23/), „... – Urtė. – Tavo mama papą purtė“ (2746/36/20/), „... – Gyvatė. – Tave tėvas nuogą matė“ (2746/73/26/), „... – Tualetas. – Tavo tėvo kabinetas“ (2746/16/30/). Sukaupți duomenys rodo, jog šių posakių vartotojai mėgaujasi seksualiniais ir analiniais vaizdais: „– Sakyk: gaidys. – Gaidys. – Tau ant kaktos išaugs bybys“ (2746/36/18/), „... – Ežys. – Tau šiknoj pagalys“ (2746/16/29/), „... – Šakutė. – Tavo subinėj skylutė“ (2746/15/20/), „... – Braškė. – Tavo subinę išdraskė“ (2746/29/33/). Atkreiptinas dėmesys, jog tarp keliolikos panašaus pobūdžio kalbinių žaidimų variantų užfiksuotas tik vienas neobsceniškas dialogas su didaktiniu imperatyvu: „– Sakyk: razina. – Razina. – Kažkas ilgai skolos negražina“ (2746/72/21/).

Dauguma čia pateiktų išprovokuoto dialogo pavydžių šiuolaikiniai, tačiau panašūs kalbiniai žaidimai, ypač tarp piemenų, buvo populiarūs ir XX a. pirmoje pusėje (žr. VMVČ: 497–498). Gretinant įvairiu metu užrašytus kalbinius žaidimus pastebima, kad jiems bendri tam tikri įvaizdžiai (tėvas, motina), dėmesys apatinei

kūno daliai ir seksualinei temai. Tai rodytų sakytinės tradicijos tęstinumą, išliekanti šio kalbinio žaidimo populiarumą keičiantis vaikų kartoms.

IŠVADOS

Straipsnyje analizuojama autorės surinkta medžiaga parodė, kad situaciniai posakiai yra gyvi ir populiarūs. Anot L. Kudirkienės, svarbi paskata jiems rasti ir gyvuoti – amžinas žmogaus noras šmaikštauti, žaisti, nustebinti, nurungti kitą sąmoju, pasakyti įtaigiai, padaryti įspūdį (2016: 18–19). Tokį bendravimo būdą puikiai įvaldę ir šiuolaikiniai vaikai bei jaunimas, vartojantys ir tradicinius posakius, bet puikiai gebantys sukurti ir naujų, reaguodami į sau svarbius dalykus, pritaikydami kalbą prie dabartinės gyvenamos ir pasikeitusių komunikacijos būdų. Nauji variantai liudija, kad nė vienai vaikų kartai netrūksta kūrybiškumo bei išmonės.

Vaikų ir jaunimo vartojami situaciniai posakiai turi panašumo į kitus vaikų folkloro žanrus: erzinimus, skaičiuotes, šmaikščias bei nešvankias daineles ir eilėvėjus. Tai nėra naujas reiškinys, nes ir seniau kūrybingas žmogus naudodavosi kitų žanrų (patarlių, anekdotų, pasakų, sakmių, dainų ir kt.) motyvais konstruodamas ekspresyvų ar paradoksalų vaizdą, parodijuodamas, kurdamas aliuzijas. Skirtumas tik toks, kad kiekviena karta pasitelkia sau geriausiai pažįstamus kūrinius. Šiandien populiariuose situaciniuose posakiuose dažnai minimi kasdienio gyvenimo elementai ir realijos, daiktai ir reiškiniai, gerai pažįstami šiuolaikiniam žmogui.

Situacinių posakių bruožai būdingi šiuolaikiniam vaikų folklorui. Vaikų folklore visais laikais buvo ryški komiškoji pasaulio vaizdavimo tendencija. Kaip ir kitiems tarp vaikų paplitusiems folkloro žanrams, situaciniams pasakymams būdingas absurdiškumas ir obsceniškumas. Vartojant juos, norima paerzinti ar sutrikdyti adresatą ir (arba) situacijos stebėtoją, kartais užgauti, pasityčioti, todėl atmetamos kultūringo bendravimo normos, dažnai pasitelkiama necenzūrinė leksika ir žargonas. Akivaizdus dėmesys kūno apačiai, juokinama analiniais ir seksualiniais vaizdiniais.

Įvairaus amžiaus vaikų ir jaunimo vartojamuose situaciniuose posakiuose dominuoja žaidybinė funkcija. Kai kurie kūrinių turinčių didaktinę intenciją. Antai susiginčijus ar susipykus netiesiogiai skamba pamokymai, kaip reikėtų ar nereikėtų elgtis. O šmaikščiais pasisveikinimais ir padėkojimais suaugusieji moko vaikus etiketo ir mandagumo taisyklių.

Laikui bėgant kinta mūsų socialinė ir kultūrinė aplinka, tačiau kartojasi žmogiškos situacijos, nepavaldžios nei laikui, nei vietai, todėl nauji posakių variantai kuriami ir toliau. Gyvas bendravimas niekada nenutrūks, tad šiam žanrui tikrai neregės išnykti. Kaip rašė B. Jasiūnaitė, „mes visada juoksimės, visada pokštausime, norom ar nenorom, tyčia ar netyčia užkliūsime vienas kito“ (2016: 231).

ŠALTINIAI

- LTt 5 – *Lietuvių tautosaka 5: Smulkioji tautosaka. Žaidimai ir šokiai*, parengė Kazys Grigas, Vilnius: Mintis, 1968.
- PP 1 – *Patarlės ir priežodžiai 1*, parengė Kazys Grigas, Lilija Kudirkienė, Rasa Kašėtienė, Gediminas Radvilas, Dalia Zaikauskienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.
- VDU ER – Vytauto Didžiojo universiteto Kultūrų studijų katedros etnologijos rankraštynas.
- VMVČ – *Vilką minim, vilkas čia. Lietuvių situaciniai posakiai*, sudarė Rasa Kašėtienė ir Lilija Kudirkienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.

LITERATŪRA

- Anglickienė Laima, Skabeikytė-Kazlauskienė Gražina, Macijauskaitė-Bonda Jurgita, Kulakauskienė Dovilė, Šlepavičiūtė Ingrida 2013. *Šiuolaikinis moksleivių folkloras*: kolektyvinė monografija, Vilnius: Gimtasis žodis.
- Anglickienė Laima 2013. „Šiurpės“, in: Laima Anglickienė, Gražina Skabeikytė-Kazlauskienė, Jurgita Macijauskaitė-Bonda, Dovilė Kulakauskienė, Ingrida Šlepavičiūtė, *Šiuolaikinis moksleivių folkloras*: kolektyvinė monografija, Vilnius: Gimtasis žodis, p. 147–186.
- Bylaitė-Lapinskienė Andželika 2004. „Pasisveikinimas ir atsiveikinimas XX a. Lietuvos kaime“, *Kalbos kultūra* 77, p. 142–149.
- Čepaitienė Giedrė 2014. „Kaip lietuviai juokauja dėkodami“, *Inter-studia humanitatis* 16, p. 120–130.
- Džekčioriuūtė-Medeišienė Vita 2022. *Vaikų mitinės baimės lietuvių folkloro praktikoje*: daktaro disertacija, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Grigas Kazys 1968. „Smulkioji tautosaka“, *Lietuvių tautosaka 5: Smulkioji tautosaka. Žaidimai ir šokiai*, medžiagą paruošė K. Grigas, Vilnius, p. 9–74.
- Grigas Kazys 1976. *Lietuvių patarlės: lyginamasis tyrinėjimas*, Vilnius: Vaga.
- Jasiūnaitė Birutė 2016. „Bijai vilko – neik į mišką, arba nepaprastų posakių skrynelė“, *Tautosakos darbai* 51, p. 227–231.
- Kašėtienė Rasa 2009. „‘Ar matei storkų, jei nori pusdienio?’ Lietuvių situaciniai posakiai“, *Tautosakos darbai* 38, p. 100–108.
- Kašėtienė Rasa 2016. „Liaudies pedagogikos atspindžiai lietuvių patarlėse, priežodžiuose ir situaciniuose posakiuose“, *Tautosakos darbai* 51, p. 161–176.
- Kudirkienė Lilija 2009. „Situaciniai posakiai tarp kitų trumpųjų žanrų“, *Tautosakos darbai* 37, p. 136–147.
- Kudirkienė Lilija 2016. „Įvadas“, in: *Vilką minim, vilkas čia. Lietuvių situaciniai posakiai*, sud. Rasa Kašėtienė ir Lilija Kudirkienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 11–24.
- Skabeikytė-Kazlauskienė Gražina 2013. „Erzinimai“, in: Laima Anglickienė et al. *Šiuolaikinis moksleivių folkloras*: kolektyvinė monografija, Vilnius, Gimtasis žodis, p. 42–62.
- Stundžienė Bronė 2020. „Lietuvių talalinė: šiapus ir anapus leidžiamo juoko ribų“, *Tautosakos darbai* 59, p. 177–208.
- Vengrytė-Janavičienė Edmunda 2003. „Tenesidyvija, kas su šia medžiaga turės reikalo...“, *Tautosakos darbai* 18 (25), p. 134–139.
- Vingrys Martynas 2023. „Obsceniškosios lietuvių paremijos: užrašymo ir skelbimo ypatumai“, *Tautosakos darbai* 65, p. 174–192.
- Zaikauskienė Dalia 2012. „Patarlių tradicijos ir modernumo dermės paradoksai“, in: *Homo narrans: folklorinė atmintis iš arti*, mokslinė redaktorė Bronė Stundžienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, p. 427–443.